

MAŁGORZATA KSENIA KRZYŻANOWSKA, *TWÓRCZOŚĆ GRUPY DZIEWIĘCIU GRAFIKÓW (1947-1960)*, 5 T. SERII STUDIA I MONOGRAFIE, WARSZAWA-TORUŃ: POLSKI INSTYTUT STUDIÓW NAD SZTUKĄ ŚWIATA WYDAWNICTWO TAKO, 2014, SS. 421, IL.

Grupa Dziewięciu Grafików skupiała artystów z różnych środowisk. Spotkali się w Krakowie w wyniku powojennych przesiedleń i migracji. Reprezentowali odmienne poglądy i postawy twórcze, nie łączyła ich więź pokoleniowa, byli już dojrzałymi, ukształtowanymi twórczo indywidualnościami. Inicjatywa stworzenia ugrupowania zrodziła się z uwagi na osobiste sympatie, ale przede wszystkim z zainteresowania dziedziną grafiki, z zamiłowania do rzetelnego, klasycznego warsztatu graficznego. Obok Mieczysława Wejmana, Stanisława Töpfera, Krystyny Wróblewskiej – prezes grupy, Bogny Krasnodębskiej-Gardowskiej, Stefanii Dretler-Flin, Heleny Krażowskiej-Knotowej, Jerzego Bandury i Leona Kosmulskiego do grupy należał także kaliszanie – Adam Młodzianowski.

W roku 2017 minęła setna rocznica urodzin tego nieco wydaje się zapomnianego w Kaliszu artysty grafika. Stało się to asumptem do zainteresowania się tą postacią i przywrócenia pamięci o niej. Pierwsze podjęte kroki sprowadzały się do rozpoznania zbiorów kaliskich instytucji, okazało się, iż kilka prac artysty zachowało się w Muzeum Okręgowym w Kaliszu oraz w Książnicy Pedagogicznej w Kaliszu. Podjęto również próbę skompletowania możliwie najpełniejszej bibliografii przedmiotowej. Dotychczasowa kwerenda przyniosła publikacje dotyczące przede wszystkim działalności użytkowej Młodzianowskiego. Szczególną uwagę zwraca artykuł Bogusława Mansfelda pt. *Adam Młodzianowski (1917-1985)* („Muzealnictwo” 1988, nr 31, s. 21-29). Ponadto ukazało się kilkanaście wzmianek prasowych, biogramy w słownikach, liczne katalogi wystaw indywidualnych i zbiorowych.

Cenne wiadomości na temat artysty przynosi książka z serii „Studia i Monografie” pt. *Twórczość grupy dziewięciu grafików (1947-1960)* autorstwa Małgorzaty Kseni Krzyżanowskiej, doktora nauk o sztuce, absolwentki Wydziału Sztuk Pięknych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, członkini Polskiego Instytutu Studiów nad Sztuką Świata. Zainteresowania badawcze autorki koncentrują się wokół zagadnień sztuki XX-XXI wieku, między innymi grafiki polskiej, krytyki i filozofii kultury oraz życia społeczno-artystycznego. Omawiana pozycja jest drugą książką tej autorki, pierwszą (wydaną pod nazwiskiem Kozłowska) była monografia *Życie dłużej wyżłobione. Twórczość Krystyny Wróblewskiej* (Warszawa 2007).

Recenzowaną książkę otwiera *Wstęp*, w którym M. Krzyżanowska uzasadnia potrzebę podjęcia badań nad aktywnością grupy. Mówiąc słowami samej autorki – „rozprawa stanowi pierwszą monografię poświęconą Dziewięciu Grafikom” (s. 7). Kluczowym zadaniem jakie postawiła sobie autorka – co jasno wynika z tytułu – była próba zrekonstruowania działalności grupy, interpretacja jej aktywności wyłącznie na polu grafiki artystycznej w latach statutowego działania. Ponadto autorka zamierzała ukazać ugrupowanie w jego „wymiarze twórczym i historycznym oraz skompletowanie bibliografii” (s. 8). Dotychczas zainteresowanie tym tematem wykazywali recenzenci, którzy śledzili dokonania grupy

od lat czterdziestych do siedemdziesiątych XX wieku. Poza tym podstawowym źródłem informacji o grupie są dwa opracowania z serii *Współczesna grafika polska*, katalogi wystaw indywidualnych grupy i jej poszczególnych członków oraz teki graficzne poprzedzone wstępami. Źródłem informacji są także wycinki prasowe, jednak, jak zauważa autorka charakteryzują się one często lapidarnością i powtarzalnością treści, nacechowane są nierzadko propagandowym wydźwiękiem (s. 13). We wstępie Krzyżanowska podkreśliła, iż tematu rozważań zamieszczonych w książce nie stanowi „problematyka badawcza sztuki polskiej okresu PRL-u na tle przemian artystycznych całego bloku wschodniego czy krytyka porównawcza uwarunkowań artystycznych okresu stalinizmu i okresu tzw. odwilży” (s. 8). Trzymając się chronologii, autorka starała się przeprowadzić analizę problematyki najchętniej podejmowanej przez Dziewięciu Grafików. Dzielać pracę na dwie części: *Obraz nowej sztuki w Polsce w okresie powojennym (1945-1955). Odbudowa kraju i doktryna socrealizmu. Środowisko krakowskie* (s. 15-169) i *Ku odwilży* (s. 170-290) zarysowała ewolucję twórczości ugrupowania w zmieniających się warunkach społeczno-politycznych i artystycznych, poczynając od pierwszych lat powojennych, poprzez doktrynę socrealistyczną, aż do okresu odwilży i schyłku działalności grupy.

Inicjatorką stworzenia grupy była Krystyna Wróblewska, która w 1946 roku zgromadziła wokół siebie artystów o pokrewnych poglądach na sztukę, a rok później zawiązała grupę artystyczną pod nazwą „Dziewięciu Grafików”. Krzyżanowska podkreśla, że artyści należący do grupy jako jedni z pierwszych inicjowali polskie powojenne życie artystyczne. Ugrupowanie kontynuowało tradycje istniejącego w latach 1925-1939 stowarzyszenia „Ryt”. W 1949 roku aktywnie włączyło się w nurt socrealizmu. Grupa istniała do roku 1960. Ramy czasowe funkcjonowania grupy zmusiły Krzyżanowską do omówienia zaledwie wycinka twórczości jej członków. Osobowości twórcze artystów należących do grupy ukształtowały trzy czołowe, międzywojenne ośrodki naukowo-artystyczne: Warszawa, Kraków i Wilno, dwie Akademie Sztuk Pięknych i Wydział Sztuk Pięknych Uniwersytetu Stefana Batorego. Uprawiali oni nie tylko zaprezentowaną w omawianej książce grafikę, ale również inne dyscypliny: ekslibris, malarstwo, plakat, formy przemysłowe, projektowanie wnętrz i mebli, wystawiennictwo, rzeźbę, medalierstwo etc. Wśród członków grupy nie brakło indywidualności, których dokonania długo owocowały w polskiej grafice XX wieku, mowa tu o wspomnianej Krystynie Wróblewskiej – matce i pierwszej nauczycielce sztuki Andrzeja Wróblewskiego, czy też Mieczysławie Wejmanie – twórcy „krakowskiej szkoły graficznej”. Większość z nich była aktywnymi pedagogami, popularyzatorami i teoretykami sztuki.

Od samego początku artyści rozpoczęli aktywną działalność wystawową, w Krakowie odbywały się cykliczne wystawy sprawozdawcze, z towarzyszącymi im ilustrowanymi katalogami. Wystawione tam prace prezentowano później w różnych miastach Polski. Grupa posługiwała się charakterystycznym znakiem graficznym zamieszczanym na większości katalogów. Drzeworyt złożony w całości z czarnych liter zaprojektował Adam Młodzianowski.

Postać Młodzianowskiego przewija się kilkakrotnie na łamach książki Krzyżanowskiej. Warto zauważyć, iż podczas drugiej wystawy „Grupy Dziewięciu” w Krakowie artysta pokazał swój rodzinny *Kalisz*, prezentując grafikę z teki drzeworytów *Miasta Polskie*. Teką została opublikowana na zamówienie wydawnictwa „Książka i Wiedza” (1949), a zawierała piętnaście plansz przedstawiających główne miasta polskie. „Te – jak pisze Krzyżanowska – realistyczne w formie miejskie „portrety” stanowiły rodzaj apoteozy idealnego

socrealistycznego miasta i przedstawiały panoramę, bądź przegląd, najważniejszych (często z politycznego punktu widzenia) i najbardziej charakterystycznych budowli danej miejscowości. (...) Jak się wydaje, oprócz zadań popularyzatorsko-edukacyjnych cykl miał wydzwięk propagandowy” (s. 49).

Analizując ważniejsze wątki tematyczne podejmowane przez grupę autorka prezentuje w książce także prace Młodzianowskiego zawierające wątki podróżnicze (w dorobku artysty odnajdziemy reminiscencje bałkańskie – s. 227) oraz wątki podhalańskie (drzeworyty „zbójnickie” – s. 248). W twórczości artysty szczególne miejsce zajmowała tematyka muzyczna, omówiona w książce na kilku kartach (s. 267-272). Wspomnieć wypada chociażby o przechowywanej w Bibliotece Narodowej bogatej kolekcji rysunków piórkiem Młodzianowskiego: „niewielkich, lapidarnych, na poły abstrakcyjnych, na poły figuratywnych, swobodnych wariacji na temat *Legend o Wieniawskim* Władysława Bodnickiego (1957)”. Jak pisze autorka: „Ten miłośnik Bacha i Szymanowskiego swoje przywiązanie do tej sfery ducha wyraził także poprzez współpracę m.in. z Polskim Wydawnictwem Muzycznym w Krakowie.” Projektował szatę graficzną licznych muzykaliów. Nie są to jednak wszystkie przykłady związku Młodzianowskiego z muzyką, należą do nich także artykuły pisane dla „Gazety Niedzielnej”, które niekiedy tworzył pod wpływem przypadkowo wysłuchanych koncertów (np. tekst zatytułowany *Wilkomirscy* (z okazji koncertu Wandy Wilkomirskiej) „Gazeta Niedzielną” 1983, nr 43, s. 3 i 6).

Młodzianowski nie stronił, podobnie jak pozostali członkowie grupy od tematyki religijnej, autorka wspomina o tym omawiając wątki religijno-eschatologiczne i patriotyczne pojawiające się w twórczości „Dziewiątki” (s. 214-222). Jednak w przypadku Młodzianowskiego prace o tym charakterze powstały przed lub też po zawiązaniu grupy, przykładem są świątki ekslibrisowe powstałe w 1967 roku. Grafik był wybitnym twórcą ekslibrisów, zakres tematyczny omawianej książki wyznaczony przez autorkę nie obejmuje jednak tej dyscypliny.

Osobnym rozdziałem, jak podaje autorka, w dorobku grupy było ilustratorstwo. Szczególną aktywność wykazywał między innymi Młodzianowski. Najwięcej ilustracji artysta przygotował dla wspomnianego Polskiego Wydawnictwa Muzycznego, współpracował także z „Naszą Księgarnią”, Wydawnictwem Literackim. Ma na swoim koncie także liczne prospekty, programy festiwali, zaproszenia, znaki firmowe oraz katalogi wystaw. Do ich wykonania artysta zazwyczaj wykorzystywał tusz, piórko, ołówek, temperę, akwarelę i tekturę (s. 285).

Walorem prezentowanej książki są aneksy, w pierwszym Krzyżanowska prezentuje noty biograficzne artystów. Swoje miejsce ma w tej części także Adam Młodzianowski. Artysta, jak podaje autorka, urodził się w Kaliszu w 1917 roku, był synem Tomasza i Marii ze Skórzewskich (autorka błędnie podaje zapis nazwiska Skorzewskich zamiast Skórzewskich). Warto w tym miejscu przytoczyć kilka najważniejszych faktów biograficznych. Ukończył Państwowe Gimnazjum i Liceum im. Tadeusza Kościuszki w Kaliszu. Następnie studiował w Państwowym Instytucie Sztuk Plastycznych w Krakowie. W czasie okupacji pobierał naukę u Tadeusza Gronowskiego, Tadeusza Cieślewskiego syna i Bonawentury Lenarta. Po wojnie zamieszkał w Krakowie, związał się z grupą „Krağ”, a następnie z grupą „Dziewięciu Grafików”. Uczył teorii reklamy i liternictwa, był stałym współpracownikiem Państwowych Zbiorów Sztuki na Wawelu. W dalszej części biogramu Krzyżanowska omawia twórczość artystyczną Młodzianowskiego, który w 1981 roku wyjechał do Londynu, gdzie przez zaledwie kilka lat nadal tworzył i wystawiał swoje prace. Zmarł w 1985 roku.

Drugi aneks zamieszczony w książce zawiera rozmowę autorki z prof. Stanisławem Wejmanem *O Mieczysławie Wejmanie, Dziewięciu Grafikach i sytuacji artystów po II wojnie światowej*.

Odpowiednia szata graficzna dopełnia obraz tej rzetelnie wydanej przez Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata publikacji. Pracę zamyka precyzyjnie przygotowana *Bibliografia*, zawierająca materiały archiwalne, wydane teki, katalogi wystaw indywidualnych oraz monografie, katalogi wystaw zbiorowych, artykuły, recenzje, wywiady prasowe monograficzne i opracowania ogólne. Autorka swoją wiedzę oparła na kilkuletnich kwerendach przeprowadzonych w różnych instytucjach naukowych i muzealnych, bibliotekach, archiwach oraz wśród kolekcjonerów prywatnych i krewnych artystów. Zbadała ogromny materiał ikonograficzny, zwróciła uwagę na dość istotną kwestię opracowywania grafik w zbiorach bibliotecznych, czy muzealnych. W swoich wypowiedziach Krzyżanowska próbuje zaznaczyć, jak ważny jest poświęcony czas na dokładne opisanie zbiorów graficznych, co niekoniecznie dostrzegane jest przez osoby zarządzające instytucjami przechowującymi tego typu zbiory. Wymaganie przygotowania w szybkim tempie spisów darowizn, spuścizn przyczynia się do uogólnień i błędów, które w dalszej perspektywie rzutują na efektywne wykorzystanie zbiorów przez potencjalnych badaczy. Utrudnieniem dla badaczki był fakt, że różne grafiki bardzo często występowały pod tymi samymi tytułami i datami, nierzadko podanymi nie przez artystę, ale „wykoncypowanymi” już w danej instytucji. Dodatkowych trudności przysparzało ponadto różne podawanie wymiarów tych samych prac. W dalszej części swoich rozważań autorka zadała ważne pytanie - kto jest dzisiaj kompetentny, by wskazać prawdziwą nazwę i datę dzieła, gdy są one często niesygnowane, autorzy prac nie żyją, spadkobiercy nie mają pewności, a historyk sztuki nie znajduje rzetelnych wskazówek w materiałach źródłowych. Krzyżanowska pozostawiła temat otwarty, żywiąc nadzieję, że poszczególni artyści „Dziewiątki” – zwłaszcza ci zapomniani nieco przez historię (jak Adam Młodzianowski) – doczekają się osobnych, szczegółowych studiów biograficznych.

Należy zaznaczyć, iż swoją publikacją Małgorzata Ksenia Krzyżanowska osiągnęła zamierzony cel, czyli usystematyzowała zjawisko, zebrała dotychczasowe, rozproszone i wycinkowe informacje o aktywności grupy „Dziewięciu Grafików” opierając się na kontekście historyczno-społeczno-kulturalnym i ideologiczno-politycznym a także analizie dorobku poszczególnych artystów.

Bogumiła Celer